

др Ђорђе Вуковић

Завод за јавно здравље Ваљево

ЛЕКАР АНТОНИЈЕ ДЕ МОНТЕФЛОРЕ НА ДВОРУ КРАЉА СТЕФАНА ДУШАНА НЕМАЊИЋА

Анстракт: У историји српске средњовековне медицине посебно место припада магистру Антонију де Монтефлоре. Образовани лекар италијанског порекла Антоније се запутио из родног краја на супротну обалу Јадрана, куда су ишли многи његови земљаци, да гради своју професионалну каријеру. По сачуваним изворима, видимо да је одређено време радио као лекар у Дубровнику, а затим на двору рашког краља. Документи указују да је, највероватније, из другог пута успео да се дуже задржи у држави Немањића и буде примљен у службу код краља Стефана IV Душана. Као дворски лекар радио је три и по године у Србији, а онда, осетивши да му се ближи крај, вратио се у Дубровник, где је саставио тестамент. Магистров тестамент открива градове у Србији у којима је боравио и личности са којима се сусретао. Он је пратио српског краља на његовим походима и присуствовао састанку са византијским царем. Споменути су апотекари и лекови које је набављао из Дубровника. На основу његове записане последње воље, сазнајемо да је прикупљена новчана средства упутио рођацима, којима је оставио у аманет да спроведу његову заветну мисао – подизање болнице у родном крају. Тако нам овај архивски документ открива не само биографске детаље једног средњовековног лекара који је походио наше просторе, већ и прожимање медицинске културе са обе стране Јадранског мора.

Кључне речи: Антоније де Монтефлоре, краљев лекар, градови, апотекари, болница

Витешки роман у прози „Fortunatus Siculus ossia L'Adventuroso Siciliano“, написан пре 1400. године, описује пустоловине петирице сицилијанских племића. После преврата познатог као „Сицилијанско вечерње“ (1282), пет барона, незадовољни ситуацијом на свом острву, одлазе код једног славног пустињака који је дошао из Грчке, да се посаветују. После саветовања са духовником, који је боравио у једној пећини на Етни, барони одлазе на

различите стране. Један од петорице, симболичног имена Messer Ulivo de Fontana одлази лађом, преко Анконе у „Schiavonia“. Са десет пратилаца ступа у службу код српског краља и остварује завидну војничку каријеру. Са зарађеним новцем враћа се у домовину и сусреће са двојицом преживелих другова. Тројица повратника, после срећног повратка, у знак захвалности Богу подижу два манастира, један код Месине и други код Палерма. Тако је овај популарно писан витешки роман, који садржи исписе из познатих дела флорентинске књижевности прве половине XIV века¹, сачувао успомену на време када је Анкона била лука из које се испловљавало за Србију, далеку прекоморску земљу, где италијански најамници, захваљујући свом знању и вештини, просперирају.

У Србији нису само најамници, у првој половини XIV века, успевали да остваре своју каријеру. Тако је из Анконе испловио у потрази са срећом, магистар Антоније де Монтефлоре, будући лекар краља Стефана Душана, најмоћнијег међу владарима из династије Немањића. У нашу историографију магистар Антонија је ушао захваљујући раду Константина Јиричека. Своја запажања Јиричек је објавио у тому историје посвећеном културним питањима². Колосалан помак у проучавању Антонијеве биографије направио је Михаило Динић објављујући, у првом броју новопокреног часописа *Зборник радова Византолошког института* (ЗРВИ), магистров тестамент на латинском, али без превода. Сам тестамент је драгоцен ризница података о људима са којима се Антоније сусретао и насељеним местима кроз које је прошао. Такав документ историчар средњовековне медицине нема увек на располагању приликом писања биографије лекара.

Тестамент је објављен као један од два прилога чланку који се бави проблемом новчарства средњовековне Србије. Овим радом Динић је доказао да су се крстасти гроши (*grossi de cruce*) ковали у држави Немањића.³

У историографији је још коришћен податак, добијен на основу Динићевог прорачуна, о висини Антонијеве плате. Тај податак је

¹ К. Јиричек, *Историја Срба. Културна историја Срба*, књ. II, превео и допунио Ј. Радоњић, Пирот 20042 (фототипско издање), 112 – 114

² *исто*, 111, 315

³ М. Динић, *Крстати грошеви*, ЗРВИ бр. 1 (1948), 109 – 111

коришћен да би се доказала аутентичност једне Душанове повеље⁴. Објављен је и велики број радова који осветљавају време у којима је Антоније радио, мада се не дотичу личности самог магистра⁵. Од доприноса других истраживача историје медицине, треба поменути Рељу Катића који је додао податак о Антонијевом боравку у Дубровнику и поставио хипотезу да је Антоније био школовани лекар, а не лекар емпирик⁶.

Терминологија употребљена у свим овим радовима одржава филолошке норме времена у коме су настајали, те може довести до забуне током научног истраживања. Ту разноврсност покушаћемо да уједначимо у нашем излагању навођењем коришћених варијанти.

На другој страни Јадрана

У радовима историчара запажа се одређење Антонија као анконитанског (анконског) лекара⁷. Његова постојбина, град Монтефлоре, налази се близу Анконе и припада њеној области⁸. Назив града истраживачи понекад користе као одредницу (надимак) за самог Антонија. Вероватно у Анкони, Антоније је стекао више образовање, али на то ће тек истраживање у италијанским архивама дати прецизнији одговор. За нас је занимљив однос Анконе са Дубровником на другој, балканској страни јадранске обале.

Као што је познато, Дубровник је од 1205. године признавао власт млетачког дужда, тако да је Венеција имала право да по-

⁴ Исто, 100.

⁵ Ти радови ће бити цитирани у каснијем тексту. Најважније личности и појмове смо истакли болдираним словима у наредним редовима, ради лакшег праћења ове врло обимне материје.

⁶ Р. Катић, *Медицина код Срба у средњем веку*, САНУ – Одељење медицинских наука, Београд, 1958, стр. 143; Исто, *Српска медицина од IX до XIX века*, САНУ – Одељење медицинских наука, Београд, 1967, 357

⁷ Термин преводиоца у: К. Јиричек, *Историја Срба. Културна историја Срба*, књ. II, превео и допунио Ј. Радоњић, Пирот 2004² (фототипско издање); у загради: савременија верзија истог термина у: Б. Ферјанчић, С Ђирковић, *Стефан Душан*, Београд 2005, 319

⁸ То би био градић Montefiore dell' Aso (https://it.wikipedia.org/wiki/Montefiore_dell%27Aso) приступљено 22.11.2022.године), мањи од Рипатрансона, у округу Асколи Пичено, у покрајини Марке.

ставља дубровачког кнеза и архиепископа. Упркос томе, морали су да се потпишу уговори који су регулисали трговинске и друге односе између ова два града. Тако се у читавом низу уговора (1232, 1236, 1252) предвиђа да Дубровчани не плаћају царине за извоз робе у унутрашњост Балкана. С друге стране, њима је, као уговорна обавеза, наметнута изричита забрана „да пристају у луке северно од Анконе и рта Камењака у Истри, осим кад би товарили храну коју су превозили у Венецију.“⁹

Односи између Анконе и самог Дубровника такође су били регулисани посебним уговором. У нашој литератури поклоњена је пажња уговору из 1292. године, где један члан регулише пловидбу анконских бродова од града Светог Влаха па дуж источне јадранске обале која је припадала држави „званој Склавонија“ (dicta Sclavonia), а у којој се препознаје немањићка Србија¹⁰. Правна сигурност коју су уговори између чланица потписница пружали, омогућила је Анкоњанима да се спусте до Дубровника, тамо потраже посао и населе се. У изворима су забележена двојица Анкоњана са слугама, који су становали у Дубровнику у време краља Стефана Дечанског. Они су, што је занимљиво за нашу тему, интерес нашли у пословима који су повезивали Дубровник и српски двор. У време када су ови Анкоњани регистровани у архивској вестии, дошло је до рата између Србије на једној страни и Бугарске и Византије, као савезника, на другој. Краљ Стефан Дечански је потражио најамнике. Већином су то били Шпанци који су, обично у групама, стизали до Дубровника и чекали позив да пређу на немањићку територију и ступе у војну службу. Њихово чекање се одужило, трошкови боравка су расли, па је наступило напето стање у граду пуном наоружаних витезова. Један од њих забележен као Далмат од Крста (Dalmaus de Cruce), током октобра 1330, писмено је изјавио да ће у року од месец дана платити све трошкове двојици Анкоњана. То је укључивало ангажовање слугу Анкоњана и трошкове чувања и издржавања 15 шпанских коња. Дуг је нарастао на 166 перпера и 8 гроша, али је Далмат био спреман да плати и више, пошто

⁹ Србија и медитерански свет у позном средњем веку: одабрани радови Руже Ђук, ур. др С. Рудић, Историјски институт Београд, *Studia Historica Collecta* књ 7, 2019, 145

¹⁰ Михаило Ј. Динић, *Из историје средњег века*, Београд 2003, 163

је рачунао на новац који ће му са рашког двора бити исплаћен, чим ступи у службу¹¹. Узимајући у обзир да се помиње број од 15 коња, очигледно је да је поменути Далмат био вођа најамничке дружине, која је чекала позив да крене у Србију и, судећи по титули - „од Крста“ (de Cruce), угледни племић. Поред Далматове групе, позив са двора Немањића чекале су у Дубровнику и друге групице витезова-најамника, али се ова издвојила као значајна за наше излагање јер се наводе двојица Анкоњана настањених у Дубровнику.

Недуго после ових Анкоњана, у српску историју, а поготову историју медицине, ступио је лекар по имену Антоније, који је имао титулу магистра. Сигурност пословања коју су његови претходници уживали у Дубровнику, као и уносна плата, привукли су младог лекара да окуша своју срећу на другој страни јадранске обале. Мислима је остао везан за рођаке (consobrinis) из Монтефлореа, јер их помиње у тестаменту, а са њима се вероватно и дописивао. У родном граду су остали сестра Франциска (Francishe sorori) и рођаци Франциско и Јакобучије (Francisco et Jacobucio consobrinis meis de Monteflore)¹². У свом тестаменту Антоније не помиње жену ни децу, што значи да није стигао да се ожени.

У граду Светог Влаха, Антоније није био усамљен. Тамо је затекао Пауличија Франциска, којег спомиње пет пута у свом тестаменту, а два пута је нагласио, са нескривеним поносом, да је у питању апотекар из Монтефлоре и становник Дубровника (speciario de Monteflore habitore Ragusae)¹³. Антоније је на земљача био поносан и због тога што Пауличије није примио грађанство Дубровника, већ је био само његов становник и на тај начин остао веран успомени на родни град. Са Пауличијем је, дакле, сарађивао докле год је био у Дубровнику, па је и касније одржавао везу са њим, што значи да су остварили лични и професионални однос пун поверења. Остаје као отворена могућност да је преко њега ишла кореспонденција са родним градом, док је Антоније службовао у Србији.¹⁴

¹¹ Исто, 435, 444 – 445

¹² Динић, *Крстати грошеви*, 109

¹³ Исто, 109 – 111

¹⁴ Апотекар Франческо је са трговцима Бенчио дел Буоном, пореклом из

Антоније је забележен као лекар у Дубровнику у времену између 18. јануара и 3. маја 1333. године. Свом послу он се вредно посветио, па је забележена услуга коју је пружио свештенику који је дошао из Котора, извесном дум Мартију (*dum Martia*). Анконски лекар је прихватио да лечи оболелог свештеника „*flussus sanguinis per ungam*“ (истицањем крви испод нокта, тј нокатне плоче).¹⁵ Овај податак из дубровачког архива, не тако чест у нашој историји медицине далеких времена, говори о специфичној врсти интервенције која се спроводила и о месту извођења на људском телу. Ти медицински значајни детаљи откривају да је овде реч о мањој хируршкој интервенцији, али на веома деликатном месту. Предео испод нокатних плоча, или још прецизније, јагодице прстију су пуне нервних завршетака и самим тим осетљивије од других делова прстију. То говори о мануелној спретности лекара који се одлучио на тај захват, али и о поверењу у њега које је морао имати пацијент да му се препусти у руке. Може се чак претпоставити да ова хирушка интервенција можда није била толико уобичајена, чим је тако детаљно забележена, односно забележена као необичност коју нису имали прилике тако често да гледају. Сама интервенција је, изгледа, изведена доста успешно, чим је магистар Антоније наставио своју каријеру и добио препоруке за двор у суседној држави.

Наравно, да би пружио ову или било коју другу врсту медицинске услуге, подразумева се да је морао научити језик народа који лечи. Са ученим људима, попут католичког свештеника, могао је комуницирати на латинском, али ако је мислио да разграна посао међу властелом и обичним светом, поготову као градски лекар, познавање језика локалног становништва било је обавезно. Заправо, намера да иде даље у унутрашњост Балкана, у Србију, где се није очекивало тако добро познавање латинског

Фиренце и Грубом Жаретићем, пореклом из Бара, 24. јануара 1335 послао 80 печи бакра у Венецију да се прода. (*Србија и медитерански свет*, стр 456 нап 8) Пословни партнери били су власници неки лађа. Тако су Жеретић и Франческо апотекар продали две барке, 10. јануара 1326. године за 60 перпера. Сва тројица су заједнички поседовали кондуру која се звала „*S. Georgios*“ и вредела је 931 перпер и 3 гроша, средином 1341. године. (*исто*, стр 457 нап 15)

¹⁵ Р. Катић, *Медицина код Срба у средњем веку*, Београд, 1958, 143

језика, сем међу најамницима, у дипломатским круговима, и на самом двору, мора да је мотивисала Антонија да проучи језик који су Дубровчани називали „нашим“ и „склавонским“, да упозна његове основе и да се њиме служи у свакодневној комуникацији са пацијентима.

Антоније се није дуго задржао у Дубровнику. Он је кренуо на српски двор, где ће провести наредне три и по године у служби тадашњег краља Стефана Душана, сина Стефана Дечанског. Магистар Антоније је Дубровник напустио, али га није заборавио. У предсмртном часу сетио се да дарује цркву свете Маргарите у Дубровнику. Ово даривање је очекивано, јер је он тамо провео извесно време, и сасвим логично упознао римокатоличке свештенике из поменутог цркве, за коју је очигледно био везан¹⁶.

Долазак у државу Немањића

Након 3. маја 1333. године престају вести о Антонију у дубровачком архиву. Време његовог доласка у Србију процењено је на основу податка из тестаментa о временском периоду за који је примао плату: „Код Душана провео је Антоније три и по године најмање, значи могао је ступити у службу најкасније средином 1333. године.“¹⁷ Са собом је понео, као што се види из тестаментa, један сандук књига (*unam casellam cum libris*). То би био још један знак, осим магистарске титуле коју је носио, да је он био школован лекар, а не емпирик.¹⁸ Књиге су само збирно поменуте, без навођења наслова и аутора¹⁹.

¹⁶ Али, то није био једини **земљак** којег Антоније спомиње. Ту је поменут свештеник Бенедикто де Рипа Трансоми (Динић, *Крстати грошеви*, 110), који је био упознат са његовим жељама, што би говорило да су били у преписци. Рипа Трансоми је данас општина Рипатрансом (или популарно: Рипа), удаљена 88 km северно од Анконе (<https://it.wikipedia.org/wiki/Ripatransone>), приступљено 21. 11. 2022 године), у округу Асколи Пичено, у покрајини Марке.

¹⁷ Динић, *исто*, 109

¹⁸ Реља Катић, *Српска медицина од IX до XIX века*, 357

¹⁹ Назив неког медицинског дела, које је коришћено на нашим просторима сазнајемо тек стотинак година касније, у време деспота Ђурђа Бранковића, опет као податак из једног тестаментa.

За Дубровник је и даље остао везан. Из града светог Влаха је наставио да набавља лекове за свој лекарски посао. У тестаменту помиње дуг који је требало исплатити у висини од 30 перпера, за лекове који су из Дубровника стизали у Србију (урр XXX pro medicinis, quas sibi de Ragusio portavi in Sclavoniam), што је изричито наглашено.²⁰ То је јединствен случај да се наглашава пут уласка лекова. Поред тога што нам ова одредба тестаamenta сведочи о Антонијевој прецизности, она можда говори да су постојали, поред „дубровачког“ пута, и други путеви набавке лекова из иностранства, само што су измирени и није било потребе да се нагласи на овом месту. Могућа је и другачија поставка – да су из Дубровника увожени лекови, исто као што су из Србије слати лекови (или сировине) за Дубровник.

Неколико редова даље у тестаменту, где се наглашава још неки дуг према свом старом зналцу, апотекару Пауличију. Магистар је у ту сврху одвојио потребну количину злата – „unam songiam de argento“.²¹ Поменут је и дубровачки трговац и властелин Андреа Бенеших (Andreas de Benessa), изгледа посредник у овим пословима, преко кога је требало да се изврши исплата – „у руке апотекару Пауличију“ („in manibus Paulicii speciarii“).²² Следи навођење дуга, истина доста мањег, према магистру Боненсегни (magister Bonainsegna), изгледа исто здравственом раднику, у висини од 3 перпера и 2 крстата гроша. Пошто је навео све своје дугове, магистар Антоније наводи да му је Пауличије, с друге стране, остао дужан 18 златних флорина²³.

Не зна се где је Антоније тачно ступио на тло Србије. Млечани су најрадије ишли из Дубровника у Котор. Ређе су се опредељивали за Улцињ, а по неколико Млечана се помиње у Бару и Скадру, док их Будва није привлачила. У светлу ових података, најлогичније је очекивати да је Антоније стигао у Котор, поготову што је већ лечио једног свештеника из овог града. Ту је такође већ дуже време деловао један апотекар, што је олакшавало рад

²⁰ М. Динић, *Крстати грошеви*, 110

²¹ У народној песми се помиње „ока злата“ као мерна јединица.

²² Дубровачка властеотска породица Бенеших послом је била повезана са подрињским местом Црнча, код Зајаче. Оба наведена места били су познати центри рударске производње у овом крају: Динић, *Из наше прошлости*, 525.

²³ М. Динић, *Крстати грошеви*, 110

лекара. То је био Албергет(о) апотекар („Alberghetus speciarus“), забележен у вестима од 1326. до 1337. године, који се бавио и трговином²⁴. Апотекар је, свакако, потребан лекару због терапије коју је прописивао пацијентима. Али Котор, которска црква или неки становник, грађанин или трговац из Котора се не помиње. Чак ни за Николу Бућу, поменутог у тестаменту, не наводи се да је из Котора. Упадљиво је то заобилажење града Светог Трифуна, када истраживања показују да се већина Млечана врло радо упућивала у тамо.

Ако још једном погледамо историјске изворе приметимо интересантну чињеницу. У Котору је, годину дана раније (1332), заиста забележен извесни лекар Антонио, који је дошао из Дубровника, али нема података о његовом пореклу. У исто време и у истом граду, забележен је и професор медицине Ђермани (1332)²⁵. Податак о присуству професора медицине показује озбиљну посвећеност Которана лечењу становништва. За сада нема могућности да сазнамо да ли је цењени професор држао неке курсеве из медицине заинтересованим слушаоцима или је, можда, и предавао на некој школи („училиште“) у Србији, ако је таква, као што неки сматрају, постојала²⁶.

Уколико узмемо у обзир претпоставку да није било превише школованих лекара у то време, уз искључење претпоставке да нису у питању два лекара истог имена, то би значило да је Антоније срећу прво окушао у Котору. Поред угледа који је један професор медицине несумњиво имао више од магистра или обичног лекара, Антоније није могао имати неког већег угледа на успех. Останак у Котору истовремено два лекара отежавали су и други фактори, а пре свега нестабилност у самој држави. Душан је свргао свог оца Стефана Дечанског са власти (1331) и затворио га у Звечан. Следеће године уследиле су побуне војводе Богоја у Зети и властелина Димитрија Суме, вође арбанашких племена у северној Албанији²⁷. Овакво окружење

²⁴ М. Спремић, *Србија и Венеција (VI – XVI век)*, Београд, 2014, 258

²⁵ Ристо Ковијанић, *Вито Которанин, Неимар Дечана*, Београд, МСМЛХИИ, 135

²⁶ С. Ђирковић, *Работници, војници, духовници*, Београд 1997, 420

²⁷ Јиричек, К., *Историја Срба. Политичка историја Срба до 1537. године*, књ. I, 213, Б. Ферјанчић, С. Ђирковић, *Стефан Душан*, 88

додатно је угрожавало, макар и привремено, сигурност приморских градова и развијање медицинске делатности у њима. У светлу ових околности, можда треба размотрити могућност привременог боравка лекара Антонија у Котору, где није наишао на пријем који је очекивао, и његов повратак у Дубровник, где је остао да сачека прву повољну прилику за нови одлазак. Антонијев боравак у Котору могао би да објасни зашто се један которски свештеник запутио у Дубровник на лечење. То би уједно значило да је Антоније као лекар оставио повољан утисак на становнике града Светог Трифуна.

Од приморских градова у свом тестаменту Антоније спомиње Бар и Улцињ, па је логично помислити да је једно од то два места било место његовог доласка у државу Немањића. Ако желимо да будемо још прецизнији, он помиње Марина Резиникара из Бара и цркву св. Марије у Улцињу²⁸. Човека из Бара (*de Antibaro*) могао је да сретне на било ком месту Србији, док одредба тестаментa по којој је цркви св. Марије у Улцињу оставио извановановановац значи да је он дуже време боравио у том граду, довољно да упозна свештенике и стекне поверење у њих. Не зна се поуздано да ли је тадашњи владар Србије Стефан Душан долазио до Улциња током 1333. године²⁹. Одсуство поузданих вести не мора нужно значити да владар није боравио у том граду, пошто су историјски извори сачувани само фрагментарно, али то не значи ни да је Антоније истог тренутка кад је дошао на територију Немањића, ступио у владареву службу³⁰.

Постоји могућност да је он упознао пословне људе из Улциња који су имали везе са српским двором и које је потражио у њиховом граду. Друга могућност је да боравак у Улцињу потиче из потребе да упозна утицајне људе и оствари контакт

²⁸ Динић, *Крстати грошеви*, 109, 111

²⁹ К. Јиричек, *Историја Срба I*, 213 – 215

³⁰ Не можемо бити сигурни какви су услови за дужи рад били у Улцињу, јер тек из 1399. године постоји вест о Никши Милмановићу, улцињском апотекару (*Nichxe Milmanouich, speciarior de Dulcinio*). Никшу Милмановића не треба мешати са истоименим Которанином поменутих у документима скоро две деценије раније, 1381. и 1383. године (*Србија и медитерански свет...*, стр. 421, нап. 9). Не постоји никаква хронолошка могућност да је Антоније упознао било кога од ове двојице људи са истим именом и презименом.

са њим, можда на препоруку неких дубровачких трговаца, а даривање цркве може да проистиче из захвалности Богу што је до упознавања дошло. Испреплетаност људи из приморја и њихову повезаност са српским двором осветљава један спор млетачког тровца Николе Бриозија, коме је била одузета роба још 1332. године од стране властелина Димитрија Суме. Мада је дужд добио обећања од српског краља да ће Бриози бити обештећен, то се није догодило.³¹ Поводом овог случаја заседао је млетачки Сенат (1336) и Бриозина потраживања придружио другим потраживањима према Которанима. Становници Котора су успели да издејствују плаћање тражене одштете преузму успешни пословни људи. Коначно, у децембру 1338. године, овај угледни Млечанин је изјавио да, у своје име и име свог пословног сарадника, ослобађа свих дугова и обавеза „преузвишеног принца, господина Стефана, Божјом милошћу краља Рашке, Николу Бућу из Котора, Марина Лукаровог Бунића из Дубровника, Луку Кринића из Улциња и све бароне и људе реченог краљевства и њихове наследнике“. При том је Венецијанац, у складу са правним обичајима тог времена, поништио могућност да неко од његових потомака у будућности потражи исплату ових дуговања од краља и наведених лица³².

Тако су се на једном месту, пред истим повереником, нашли краљ Рашке и по један угледан човек из Котора, Дубровника и Улциња. Сума о којој је реч очигледно је била позамашна, чим су толики угледни људи били укључени у дуговање. Могућност да је магистар Антоније упознао неког угледног трговца из Улциња, попут Луке Кринића (Кимовог) или неког другог његовог ранга, који би га препоручио српском владару, није искључена. Међутим, ни Кринић ни Бунић се не спомињу у Антонијевом тестаменту. Не треба занемарити ни другу варијанту Антонијевог уласка у круг поверљивих људи краља Стефана Душана. Наиме, Которанин Никола Бућа је пословно био повезан са приморјем, па је тако ис-

³¹ М. Маловић –Ђукић, *Породица Кимо-Клима из Улциња у средњем веку (XIV – XV век)*, 404 – 405 – Бриозу транскрибује као Брујосу.

³² Б. Крекић, *Млеци и унутрашњост Балкана у четрнаестом веку*, ЗРВИ 21, стр 145, Спремић, М: *Србија и Венеција (VI – XVI век)*, Београд, 2014, стр 233. Маловић –Ђукић, *Породица Кимо-Клима ...*, 401 – 402, 405 – Луку Кринића транскрибује као Луку Кимовог из Улциња. Лука је био и један од закупаца которског трга соли.

платио неким Скадранима 350 крстатих перпера, затим, једном Улцињанину 150, а неким Баранима 350 истих перпера. „Све су то били људи из градова у Србији“ и сви су били пословно повезани³³. На предлог поверљивог човека из Улциња Никола Бућа је могао упознати магистра Антонија и препоручити га српском краљу.

Веза са Душаном ишла је преко Улциња, било директно, било преко неког сарадника Николе Буће, који је код владара био задужен за вођење финансија. Улцињ је имао стратешки важан положај, јер се из ове тврђаве могло контролисати ушће Бојане у Јадранско море³⁴. Приликом реконструкције Антонијевог пута, треба узети у обзир и да је редовна бродска линија из Дубровника саобраћала до Улциња. То сазнајемо из једног путописа насталог десетак година пре Антонијевог доласка у Србију³⁵.

Наиме, крајем лета 1323. године, један ирски фрањевац Сим(е) он са сапутницима је кренуо на ходочашће у Свету Земљу³⁶. Сим(е)он је допловио бродом из Млетака, преко Пуле и Задра, до Дубровника. У Дубровнику је видео мошти светих, од којих је на њега оставила утисак глава Св. Влаха, затим тврђаву, али и

³³ М. Динић, *Крстати грошеви*, стр. 89

³⁴ Занимљива су позно забележена предања да је на овом ушћу постојао нарочити крманш: он би приметио брод са обале, сам би се јавио и на чамцу довезао до лађе, коју би даље спровео из мора у реку; „сваки нам је то по чувењу казивао.“ (Љ. Ненадовић, *О Црногорцима – Писма ца Цетиња 1878. године*, Београд, 1929, стр 177). У стварности, те 1874. године, путници су наишли на кладе и катарке потопљених бродова, а кад би ушли у Бојану, наишао би чамцем турски цариник да пита за име пароброда и капетана и да узме напојницу (*исто*, 180, 182)

³⁵ Једна вест настала четврт века касније, указује на постојање и треће могућности. Правдајући се због поступка једног свог суграђанина, Улцињани у једном писму Венецији (1357) објашњавају да је господарица њиховог града царица-мајка, Јелена, Душанова удовица (Н. Порчић, *Документа српских средњевековних владара у дубровачким збиркама: доба Немањића*, Београд 2017, 64, нап. 202). Пошто су Јелена, мајка цара Уроша, 1333. године још увек краљица, и Антоније били савременици, није искључено да је магистар тражио неког човека блиског краљичиним круговима

³⁶ У старијој литератури његово име се транскрибује као Симон Симеонов: Н. Радојчић, *Занимљив извор за доба владе српског краља Стефана Дечанскога*, ИЧ бр 14 – 15 (1963 – 1965), а у новијој као Симон Фицсимон(с): А. Узелац, *Ходочасник из Ирске на источној обали Јадрана почетком XIV века*, ИГ 69 (2020). Остале разлике су небитне за нашу тему.

мноштво соколова и других птица који су се јефтино куповале и продавале на тамошњој пијаци. Затим су се ходочасници спустили до Улциња, који је у путопису лаконски описан као „град српског краља“, без икаквих других информација³⁷. Из Улциња су отишли у Драч, некада славан и моћан град у Албанији, који је држао брат јерусалимског краља. На овом месту путописац Сим(е)он осетио је потребу да резимира своје утиске и опише Албанце, Грке и Словене, које је упознао за кратко време свог боравка. Мада је првом реченицом хтео све детаљно да опише, његово излагање се свело на коментарисање ношње ових народа. Поменути Словени (Sclavi), односно Срби, носили су на глави бели клобук, дуги и округли, на чији врх племићи стављају дуго перо, како би се могли разликовати од сељака и грађана³⁸.

Настао тачно десет година пре Антонијевог боравка у Дубровнику и одласка у Србију, Симеонов путопис дочарава нам атмосферу тог времена коју је анконски лекар затекао на почетку свог службовања.

У служби код српског краља

Антоније је сасвим сигурно ступио на двор српског краља. То сазнајемо на основу податка из дубровачког архива. Господин Палман Тевтонац, витез – најамник господина краља Рашке („Dominus Palmanus Teutonicus, stipendarius domini regis Rasciae“) боравио је у граду Светог Влаха најмање два дана – 19. и 20. октобра 1333. године. Првог дана ишао је да изјави како ће измирити дуг од 213 крстата перпера (урр. de cruce) Симону Бенешићу, ако Никола Бућа не положи наведени новац у року од два месеца. То је значило да је већ било планирано да се витез Палман појави у Дубровнику неким послом после истека рока за Бућин дуг и

³⁷ Сувише је велик размак, више од три деценије, између Симеонове вести о Улцињу, граду српског краља (1323) и архивске вести о Улцињу, граду којим господари царица-мајка Јелена (1357), да би, без још неког извора, изводили поуздане закључке о статусу овог града у време Антонијевог доласка у Србију. Очигледно је, ипак, да је постојао неки разлог што је Душанова супруга одабрала Улцињ међу приморским градовима да њима управља, без обзира кад је одлука ступила на снагу.

³⁸ Н. Радојчић, *Занимљив извор ...*, 321, 323, 326. А. Узелац, *Ходочасник...*, 73 – 74

може да укаже да су Душанови изасланици периодично долазили до града Светог Влаха по налогу двора, што је омогућавало да се истовремено испуни више обавеза. Пошто је завршио хитнији посао, то се витез следећег дана упутио код Пауличија апотекара (Paulluccio urrothecarius), код кога је било поверено да чува оружје и ратну опрему, која је била заложена код Блажа Кабужића. Ту су биле у залогу две панцир-кошуље, односно грудни оклопи по типу корача (suracas), три шлема по типу барбуте са панцирном (верижном) поткапом (barbutas cum malliis), три велика шлема (elmos) са украсном челенком (cimeriis), два верижна оковратника, један пар металних оклопа за ногу до колена, један пар оклопа за бутине, пар металних (железних) рукавица, две тунике које су се носиле преко оклопа (surcotte), прекривач за коња и три седла³⁹. Тако је тек другог дана свог боравка у Дубровнику, Палман подигао горе наведену опрему која се водила као залог неког неименованог најамника господина краља⁴⁰. Заложена опрема је морала да се испостави лично лекару Антонију у року од 15 дана⁴¹. Треба нагласити да је „по стандардима тог времена“, подигнута опрема била савремена, комплетна и намењена за коришћење од стране тешког оклопника⁴².

Ова вест је послужила да се лекар Антоније огласи за „пријатеља“ (по Јиричеку) или за „великог пријатеља“ (по Катићу) витеза Палмана, заповедника краљевих најамника. Заправо, ово је једина поуздана вест о некој врсти односа између Антонија и Палмана. У објављеном магистровом тестаменту, Палман се не помиње ни као дужник, ни као кредитор, ни као сведок. Изгледа да је Палман добио званичан налог да хитно преузме оружје и опрему за краљевог личног лекара, што је он педантно урадио. Претпостављамо да је у прописаном року извршио доставу.

³⁹ Јиричек, *Историја Срба II ...*, стр. 315, нап. 336. Детаљан опис залога у: М. Алексић, *Реформа српске војске у време Стефана Душана*, Војно-историјски гласник 2 / 2015. 10, али аутор не региструје да је намењена краљевом лекару.

⁴⁰ Катић, *Медицина код Срба у средњем веку*, стр. 143 – схваћено као Палманов залог. Алексић, *Реформа ...*, 10, 14, 15 – помиње заложника као неименованог најамника, непознатог Душановог витеза и непознатог витеза из пратње српског краља.

⁴¹ Јиричек, *исто*, стр. 315, нап. 336, Катић, *исто*, стр. 143 – не помиње рок.

⁴² Алексић, *Реформа ...*, 15. Таква констатација говори у прилог хипотези да је лекар Антоније био дужан да прати краља на ратним походима.

Наравно, не сумњамо да су се лекар и витез Палман познавали. Њих двојица су се, вероватно, сусрели и упознали на двору, али не знамо колико је Палман имао времена да борави на двору, а колико је морао да посвети извршавању задатака по налогу краља. За сада у доступним изворима нема доказа о неком њиховом дубљем односу, сем овог службеног.

Већ овом приликом, Антоније је у дубровачком архивском документу ословљен као „магистар Антоније, лекар господина краља“ (*magister Antonius, physichus salariatis ipsius domini regis*) Рашке. Логично је очекивати да је Антоније био уз краља Душана, који је тада, колико се зна, био заузет стањем на јужној граници своје државе. Наведени рок за предају наоружања и опреме износио је 15 дана, што се подудара са временским периодом за који се мисли да је вест о крунисању Душана на двору у Сврчину (21. августа 1331.) стигла у Дубровник (3. септембар 1331.), па се може претпоставити да је Антоније био уз краља Душана у некој од резиденција на простору Косова⁴³. Опремљен наоружањем и оклопом, магистар Антоније је био спреман да прати краља Душана на путовањима и походима која су уследела у наредне три и по године.

Још пре Антонијевог доласка на двор, Душан је почео да шири своју територију на рачун Византије и током 1332. године заузео долину Струмице. Тада наступа један миран период, који је Антоније свакако искористио да дође у Србију. Почетком наредне године Душан се налазио у Пологу где је 22. јануара 1333. године издао повељу Дубровчанима о уступању Стона (*Прва стонска повеља*). Дубровник је овом приликом представљало трочлано посланство, у којем је био и Марин Гучетић, а са српске стране наведена листа од 10 сведока, од којих је на првом месту наведен епископ призренски Арсеније, на другом месту – жупан Вратко (отац кнегиње Милице), а на деветом – Никола Бућа⁴⁴. То је био списак најповерљивијих људи краља Стефана Душана уочи Антонијевог доласка у Србију, у време највећег успона немањићко – дубровачких односа.

⁴³ С. Ђирковић, *Владавина Стефана Уроша III Дечанског*, у: *Историја српског народа*, том I, Београд, 1981, 510.

⁴⁴ Н. Порчић, *Документа ...*, 208 – 214, Д. Јечменица, *Прва стонска повеља*, Стари српски архив, књ. 9 (2010), 32, 33 – 34, 35, 37, 43 – 44.

Негде по Антонијевом доласку Душан наставља поход против Византије, осваја Прилеп и Охрид, али је краљев главни савезник Сиргијан у лето 1334. године убијен по налогу византијског цара. Поход је обустављен и почели су преговори између два двора око успостављања мира⁴⁵. Душан налази времена да изда *Другу стонску повељу*, у Добрушти, селу десетак километара југозападно од Призрена, у вези новонастале ситуације на Стону (19. мај 1334). У овој повељи сведоци се не помињу⁴⁶.

Дана 26. августа 1334. године Душан и цар Андроник III су се састали на реци Галик код Солуна и договорили примирје. Угарски краљ Карло Роберт је хтео да искористи Душанову заузетост учвршћивањем поретка у новоосвојеним јужним областима, те с јесени 1334. године с војком прелази реку Саву и напада Србију. У току војних операција дошао је до значаја стратешки значај планине Рудник. Најкасније до лета 1335. године угарска офанзива је сломљена, а Душан се повлачи у јужне крајеве⁴⁷.

Од познатих градова у јужним пределима Душан је свакако боравио у Прилепу и посећивао оближњи манастир Трескавац. Познате су три трескавичке повеље, сачуване у преписима, који су означене редним бројевима (ТХ1, ТХ2, ТХ3). Прва (ТХ1) има на себи индикт и годину који се међусобно не слажу, тако да произилази да је издата 1334/35 (ако се верује индикту на повељи) или 1335/36 (ако се верује години на повељи). ТХ2 није датирана, али је примећено да у завршном делу има санкцију која је слична санкцији на Душановој повељи за цркву светог Николе у Добрушти (1334). ТХ3 је издата пре Душановог прогласа за цара, односно у задњим годинама његове краљевске власти (1343 – 1345)⁴⁸. У тестаменту магистра Антонија немамо ниједан податак који би говорио о његовом боравку у Прилепу или његовој околини, али пошто је он био дворски лекар, веро-

⁴⁵ Ферјанчић, Ђирковић, *Стефан Душан*, 49 – 56, 69.

⁴⁶ Н. Порчић, *Документа ...*, 218 – 220, Д. Јечменица, *Друга стонска повеља краља Стефана Душана*, Стари српски архив, књ. 9 (2010), 53 – 56, 61.

⁴⁷ Ферјанчић, Ђирковић, *Стефан Душан*, 59 – 60. У поновљеној ситуацији (1354), пратећи развој српско-угарских борби, Душан је био у Брусници под Рудником, где је издао једну повељу. *Исто*, 295

⁴⁸ Ђорђе Бубало, *За ново критичко издање трескавичких хрисовуља краља Душана*, ССА 7 (2008), 223 – 225

ватно је пратио Душана и током ове његове посете из 1334/35 (или 1335/36).

Током 1336. године, Душан је договорио састанак са византијским царем Андроником III. У први мах састанак је требало да се одржи у области Боимија, у долини Вардара, чије је седиште варошица Валандово, али је накнадно место сусрета промењено⁴⁹. Цар је на састанак повео 300 људи. Срели су се у месту (граду?) чије је име забележено на грчком, што ствара проблеме при превођењу. Обично се ово место идентификује као Радовиште, у изворишној области Струме. Други истраживачи су предложили Радобихде у околини Охрида, као локацију одржавања састанка. Ђирковић је сумњао у обе предложене идентификације, јер му се нису чиниле вероватним, тако да место сусрета остаје енигма⁵⁰.

Анконски лекар је у свом тестаменту изричито поменуо само четири града у тадашњој Душановој краљевини – два приморска и два континентална. То су градови које је посетио и где се вероватно дуже задржао, чим је остварио контакте значајне да их помене на болесничкој постељи. Од градова у немањићкој Србији он изричито помиње само Бар, Улцињ, Призрен и Пећ. Не именује се пето насељено место, где су се владари Византије и Србије састали. У том месту је вероватно био двор (или дворови) погодан за окупљање великог броја преговарача. Време посете овим градовима у тестаменту није прецизирано.

Из овог списка насељених места можемо да изоставимо Бар, јер се помиње само као насељено место из кога долази дужник. Два града (Улцињ и Призрен) се помињу као места где ће се узети молитве за Антонијеву душу. Тако је у Улцињу даривао цркву св. Марије и једног презвитера (*presbytero Gergo de Cosa*), коме је за мису оставио 10 венецијанских перпера, а у Призрену помиње цркву свете Марије и два свештеника, дум Маргаризија (*dompno Margaricio*) и дум Бeroја (*dompno Beroe*), којима је оставио 10 перпера да се помоле за њега. Исту своту новца оставља и цркви св. Марије у Улцињу, док, примера ради, цркви св. Маргарите у

⁴⁹ С.Ђирковић, *О састанцима цара Андроника III и краља Стефана Душана*, ЗРВИ 29 – 30, 1991 стр 208 – 209

⁵⁰ Ђирковић, *О састанцима ...*, 210. У каснијој заједничкој монографији, оставља без коментара Ферјанчићево мишљење да је, „по свој прилици“, у питању Радовиште – Б. Ферјанчић, С. Ђирковић, *Стефан Душан*, 79.

Дубровнику оставља 15 сребрних унчи⁵¹. У поређењу са овим даровима приметно је да не помиње цркву у Бару, у коме вероватно није ни био.

Боравак у Призрену можда треба довести у везу са издавањем већ помињане *Друге стонске повеље* Дубровчанима у мају 1334. године, у Добрушти код Призрена⁵², као и са обновом цркве Светог Николе у Добрушти исте године, о чему је такође издата владарска повеља.

Пећ је место где је договорено измирење новчаног дуга од 90 гроша између Антонија и Николе Буће, у присуству сведока⁵³. Могуће да су лекар Антоније и дворски ризничар Никола Бућа били у пратњи краља Душана који је обишао седиште српске архиепископије и посетио поглавара Данила Другог. Архиепископ Данило био је чувени писац свог времена, који је са ученицима саставио, зборник *Житија краљева и архиепископа српских*. За историју српске медицине Данило Пећки је значајан, јер је у овом зборнику, у *Житију краља Милутина*, надахнуто описао подизање цркве и болнице краља Милутина у удаљеном Цариграду⁵⁴. Заправо, архиепископ је први увео у нашу средњовековну књижевност обичај да се помиње и описује болница, као побожно дело једног владара. Мада се могу износити хипотезе, остаће непознаница да ли су се Данило Пећки и Антоније упознали и разменили мишљења о погледу на средњовековну медицину.

Као што смо напоменули, Антоније је присуствовао састанку два моћна владара. Сусрет два владара, цара Андроника Млађег и краља Душана, потоњег првог српског цара, трајао је седам дана како бележи Кантакузин. На том састанку били су и будући цар, Јован Кантакузин, са грчке стране и моћни властелин Јован Оливер, са српске стране⁵⁵. Тако је Антоније и не знајући упознао три цара, једног тренутног (Андроник III) и два будућа (Јована Кантакузина и Стефана Душана). То је било на јесен 1336. године. Крајем те године магистар Антоније је почео да побољева, па

⁵¹ М. Динић, *Крстати грошеви*, стр 109

⁵² Јечменица, *Друга стонска повеља*, 51, 54, 56

⁵³ М. Динић, *Крстати грошеви*, 110

⁵⁴ Данило Други, *Животи краљева и архиепископа српских*. *Службе*, Београд 1988, стр 131 – 132

⁵⁵ Ђирковић, *О састанцима ...*, стр 208

је саставио свој тестамент. Магистар се ускоро упокојио, а тестамент је похрањен у дубровачки архив.

У тестаменту се помиње домаћи (српски) новац и млетачка валута. Сматра се да је сам магистар приликом склапања уговора тражио да му се исплаћује плата у млетачкој валути што је оцењено као „природно“. Изнето је мишљење да је он то тражио јер је млетачки новац био „толико познат и раширен“⁵⁶. Податак о Антонијевој плати запажен је у стручној литератури и анализиран је са закључком да се уклапа у уобичајене новчане издатке српског владара⁵⁷.

За време своје службе на двору, он је имао разне трошкове у укупном износу од 280 гроша, које је ризничар Бућа остао дужан да му исплати. Ти трошкови су обрачунати у крстатим грошевима (српска валута која је на себи имала искован знак крста). Поред тога, имао је Антоније нека приватна потраживања од Буће у висини од 360 крстатих перпера. Израчунато је да се у разним случајевима наводи 1.426 перпера и 4 крстата гроша (*grossi de cruce*), при чему највећи дуг отпада на познатог Николу Бућу⁵⁸.

Поред горе наведеног помена, на име Николе Буће наилазимо још у Антонијевом тестаменту. Он је подигао магистрову плату за две и по године у износу од 1.000 перпера у млетачким грошевима⁵⁹. Као што се из овог потраживања види, магистар Антоније је имао годишњу плату на двору од четири стотине млетачких перпера⁶⁰.

Посебна ставка Антонијевог тестамента, која је привукла истраживаче више него било која друга, управо су његова потраживања од Николе Бућића (у новојој литератури презиме се транскрибује као: Бућа), најпознатијег Которанина немањићке

⁵⁶ Динић, *Крстати грошеви*, 92

⁵⁷ Д. Кораћ, *Новчани дарови Стефана Душана светогорским манастирима*, ИЧ 38 (1991), 8

⁵⁸ М. Динић, *Крстати грошеви*, стр 91

⁵⁹ Задржавање Антонијеве плате код Буће (у смислу чувања код поузданог човека) неодољиво нас подсећа на народну пословицу, која је дуго живела у народу и коју је још објавио славни Ђура Даничић (1871): „Цар да, али Бућа не да“ (Јиричек, *Историја Срба II ...*, 207, нап. 9) .

⁶⁰ М. Динић, *Крстати грошеви*, стр 109

Србије. Та потраживања су оцењена као „нарочито велика“ и до- даћемо помало необична⁶¹.

Као што се из тестаментa види, толики дуг потицао је на име плате коју је Антоније требао да прими од Буће за две и по године лекарске службе код краља и на име трошкова за три и по године.⁶² Из свега изложеног произилази да је лекар уредно примио плату за прву годину дана службе, али не и за трошкове те године. После прве године, плата је или каснила или је задржана да би се уједанпут исплатила. Заправо, разлог задржавања се не наводи. Поред редовне плате и исплате трошкова, Никола Бућа је имао и један, рекло би се, приватан дуг према дворском лекару Антонију. Он је узајмио 90 гроша, „када бејасмо на станку са царем Романије“ (quando fuimus ad stanicum cum imperatore Romaniae), односно византијским царем Андроником III, унуком цара Андроника II.⁶³

Извршена позајмица резултирала је дугом, који Никола није вратио након пар месеци дуговања. Уколико је тачна претпоставка да је састанак био почетком јесени 1336. године, када је дакле учињена „трансакција између Бућића и Монтефлореа“ на маргинама састанка два владара, што значи да све до писања Антонијевог тестаментa, дуг није враћен⁶⁴.

Током 1336. године цар Андроник III сусрео се са краљем Душаном по питању склапања мировног споразума између две државе. Био је то далекосежан споразум у чије су остварење обе стране улагале максимум дипломатских напора, а то је изискивало повећане трошкове како би се српска страна доказала у љубазности и дочеку цара и његове пратње. Мада време од седам дана за преговоре, колико је забележио Кантакузин, не делује предуго, могуће је да су нарасли трошкова за гошћење и обезбеђење византијског цара и његових триста пратилаца, с тим што ни српска делегација није заостајала у броју преговарача⁶⁵. У том светлу постаје разумљиво што је у једном тренутку прего-

⁶¹ Ђирковић, *О састанцима ...*, 210

⁶² Како је магистар Антоније већ у октобру 1333. био у краљевој служби, следи да је дошао у Србији средином те године. **Ђирковић**, *нав. дело* 211

⁶³ Ферјанчић, Ђирковић, *Стефан Душан*, 79

⁶⁴ Ђирковић, *О састанцима ...*, стр. 211

⁶⁵ *исто*, 210

вора српски ризничар морао да зајми новац од поверљивог пријатеља који је у том тренутку био присутан, макар на маргинама састанка, а то је био Антоније. Уједно, то показује колики је расход правило или морао да прави Бућа, за разлику од Антонија за кога можемо рећи да је био прилично штедљив.

Личности из тестаментa

У свом тестаменту Антоније поносно наглашава да је примао плату од краља Рашке (*recepit a domino rege Rasie pro meo salario*)⁶⁶. Од краља Рашке Антоније је добио и одећу за своје потребе, што може да сугерише да се облачио у складу са дворским протоколом, односно да се његова одећа као краљевског лекара разликовала од одеће градског лекара. На овом месту посебно се издваја магистрово поштовање личност краља Стефана IV Душана Немањића, сина краља Стефана III Дечанског, који се касније крунисао за српског цара. Уздизање српске државе на царство Антоније није доживео.

За исплату магистрове плате је био надлежан неизбежни Никола Бућа. Бућа је поменут као сведок у *Првој стонској повељи* (1333). Овај утицајни човек временом се уздигао до положаја ризничара, а после проглашења царства за протовестијара, што је раскошна тирула за дворанина који је био надлежан за владареву ризницу само сада у оквиру царства⁶⁷. Упркос свом високом положају који је омогућавао контролу финансија двора, Бућа је имао дугове према Антонију, па није ни чудо што се у магистровом тестаменту помиње више пута. Интересантно је да се у тестаменту Никола Бућа помиње без титуле, само по презимену и као „речени Никола“ (*dictus Nicola*)⁶⁸.

Регулисање једног свог дуга у Пећи, као што је то наглашено у магистровом тестаменту, Никола Бућа је извршио у присуству Петра Рањине, свештеника Гргура (или Грегорија, *presbyteri*

⁶⁶ М. Динић, *Крстати грошеви*, 110

⁶⁷ Никола и његов брат Михаило добили су дубровачко грађанство и племство 2. јануара 1336. године, дакле за време Антонијевог боравка у Србији. Јечменица, *Прва стонска повеља...*, 46 (просопографски подаци). Н. Порчић, *Документа ...*, 57.

⁶⁸ М. Динић, *Крстати грошеви*, 110. Има назнака да је краљев ризничар носио скромну титулу кнеза (ризничког). Порчић, *исто ...* 51

Gregorii) и дубровачких грађана, Сергија Рине (Sergii de Rina) и Марина Драгослава (Marini Dragoslaue) и многих других сведока у ову сврху⁶⁹. Последња формулација о већем броју сведока као да наговештава да је у Пећи био неки скуп Дубровчана, који је искоришћен за регулисање постојећих дугова.

Поменути свештеник Гргур овде је поменут у функцији нота-ра генералног конзула Дубровчана. Пошто је генерални конзул Дубровчана имао седиште у Призрену, вероватно је и сам свештеник дошао из истог града. Свештеник при цркви у Призрену се помиње у тестаменту, али то није речени Гргур. Вероватно је однос лекара и овог свештеника био службени – поводом регулисања овог дуга, па неки дубљи контакт између њих није остварен. У време регулисања дуга Петар Рањина је био генерални конзул свих дубровачких трговаца који су живели у Србији (pro comune Ragusino consulis mercatorum in Sclavonia), касније је ишао у дипломатску мисију код угарског краља, а доживео је да постане први дубровачки кнез из редова домаће властеле, након окончања млетачке власти над Дубровником⁷⁰.

Од осталих Дубровчана у тестаменту се помињу: Марго, као још један члан породице Бенешић, поред помињаног Андреје Бенешића, који је регулисао дуг према апотекару; затим Домања Менчетић (de Mencio) и Марин Гучетић.

Дубровчанин Домања Менчетић се помиње у Антонијево време као закупац неких тргова (не наводећи их по имену), који је све своје дугове према српском двору регулисао пре 2. марта 1334. године, док је касније (1339) са браћом исплатио закупнину за тргове у Неродимљу, на Косову⁷¹. У свом тестаменту Домања бележи да је у закупу држао и трг Трепчу⁷². За Домању Менчетића знамо да је пословао у Руднику, али и у Брскову, Трепчи, Буковици у пљеваском крају и др⁷³.

Марин(о) Гучетић (Marino de Gosa) је, највероватније, Марин Климента Гучетић, који је заједно са Николом Лукаревићем, држао

⁶⁹ исто, 109

⁷⁰ Р. Ковијанић, *Вито Которанин ...*, 196, Ферјанчић, Ђирковић, Стефан Душан, 79

⁷¹ Порчић, *Документа ...*, 217 – 218, 220 – 221

⁷² Динић, *Крстасти грошеви*, 93

⁷³ *Србија и медитерански свет ...*, стр. 387, нап. 10 и стр 516 – 517

једно време трг Рудник, о чему је цар Душан обавестио дубровачког кнеза 1. VIII. 1347. године⁷⁴. Додајмо да је он поменут у *Првој стонској повељи* (1333), као један од чланова дубровачког посланства које је издејствовало територијално проширење (Стонски Рат са острвом Посредњицом) за своју Републику⁷⁵.

Помен Домање Менчетића и Марина Гучетића, који су имали одређене везе са Рудником, још не значи сигурну потврду да је магистар Антоније боравио на овој планини, мада се не може сумњати са је пратио Душана на походу током српско–угарског рата (1334).

У тестаменту налазимо спомен супруге извесног Гиље(р)ма Гуаронија (uxori Guilliemi Guarriani). Гиљермо је уписан са презименом, без неке територијалне одреднице, а могуће је да је у питању Гиљермо из Падове, који је нешто раније забележен у Котору (1333). Према једној исправи которског нотара, Гиљермо из Падове је поменуте године боравио у овом граду и плаћао један грош Занину из Удине све док лекар не потврди да је Удињанин оздравио од рана⁷⁶.

Антоније је контакт одржавао и са још једним странцем, Лути Цецијем из Фиренце (Luti Cechi de Florentia)⁷⁷. То ће бити племић Лути из Фиренце (Luti de Florentia), који се појавио као изасланик (nuntius) господина Стефана, Божјом милошћу преузвишеног краља Рашке (nuntius seren. d. d. Stephani dei gratia regis dignissimi Raxie). Он је стигао у Дубровник, где је 26. октобра 1336. године у Душаново име подигао светодмитарски доходак. Подизању и издавању потврде присуствовали су Лутијеви пратиоци: Милош Верчевић (Milos Verceuich) из Рашке и Киарин, брат Палмана Тевтонца, најамника реченог господина краља (Chiarine, fratre Palmani Teutonici, stipendarii predicti d regis)⁷⁸.

⁷⁴ Поред Марина Гучетића, постојао је и Мароје Гучетић, који је оженио кћерку Николе Буће. Он је са службом био на српском двору, види Јиричек, *Историја Срба II*, 111, нап. 54, 206 – 207 и Динић, *Из српске прошлости ...*, стр 560, нап 17

⁷⁵ Јечменица, *Прва стонска повеља*, 32, 33, 35, 36, 42

⁷⁶ Р. Ковијанић, *Вито Которанин...*, 135. У *Грађа за историју српске медицине – документи которског архива књига I (XIV и XV век)*, приредили С. Мијушковић и Р. Ковијанић, Београд, САНУ, 1964, стр 40 – 41 – Гиљермо је означен као магистар, а Занино транскрибован као Јанино.

⁷⁷ Динић, *Крстати грошеви*, стр 110

⁷⁸ Динић, *Из наше прошлости...*, стр 731, нап. 29

Круг људи у коме се магистар Антоније кретао личи на помало затворен свет западне властеле, пословних људи и свештеника у Србији, повезан пре свега са сународницима настањеним у матичном Дубровнику, преко кога су одржавали везе са Венецијом и другим италијанским градовима. Једини изузетак представља Продан Бугарин (*Prodane Bulgaruus*), поменут у тестаменту као и већина осталих због измирења дуга⁷⁹. Поменут нешто после Николе Буће и Домање Менчетића, а пре Андреје Бенешића и Пауличија апотекара, он као да представља значајну фигуру у високим пословним круговима. Познато је да је Душан био ожењен бугарском принцезом Јеленом. Њен брат је био бугарски цар Јован Александар, а други брат Јован Асен Комнин је прешао у службу код Душана, али се не зна тачно кад. У историјским изворима Јован Асен Комнин је видљив тек после проглашења српског царства, носио је титулу деспота и добио на управу једну новоосвојену приморску област, коју ће наследити његов син Александар Комнин Асен⁸⁰. Чини се да Продана Бугарина треба тражити управо у тим високим круговима око српске краљице и потоње царице Јелене, супруге Стефана Душана и мајке престолонаследника Уроша.

Последња воља једног лекара

Антоније је кренуо на далеки пут, да заради и да се врати у родни град. Изгледа да је био из добростојеће куће, чим је себи могао да приушти квалитетно образовање. Сигуран у своје медицинско знање којим може помоћи болесним људима, он је кренуо у удаљене источне крајеве, који су његови савременици доживљавали као егзотичне. Пут га је преко Дубровника одвео у Србију, где је провео три и по године у дворској служби. Као дворски лекар, свакако је пратио владара на његовим путовањима, а одјек тих историјских збивања као да се повремено осећа у његовом тестаменту. Од приморских градова поменуо је Бар и Улцињ. Одсуство помена Котора је више него упадљиво, мада је изгледа био присан са Которанином Николом Бућом, док са друге стране изненађује помен Улциња. Од континенталних гра-

⁷⁹ Динић, *Крстати грошеви*, 110

⁸⁰ Јиричек, К., *Историја Срба*, књ. I, 213, 222, 226, 238, 244

дова помињу се само Призрен, где је постојао владарски двораци и где ће Душан подићи задужбину, и Пећ, где је било седиште архиепископије. Други градови се изричито не бележе, можда га нису ни привлачили, али сведочанство о „станку са императором Романије“, говори у прилог томе да је пратио српског владара на путовањима и његове активности из непосредне близине. Већ то говори да је имао широк круг кретања, а самим тим широк круг познанстава. Одржавао је контакт са рођацима из Монтефлореа, али ни у туђини није био сасвим усамљен. Имао је подршку Дубровчана и понеког Италијана у Србији, а све их је поменуо у опоруци. У његов свет, који изгледа прилично затворено у тестаменту због релативно кратког времена проведеног у Србији и праћења владара на његовим путевима, једино је успео да „продре“ Продан Бугарин, што је наговештавало, упоредо са проширењем круга људи који је познавао, Антонијево отварање према средини у којој је живео.

У дворској служби затекла га је, свега пар месеци након „станка“ (састанка) са византијским василевсом Андроником III Палеологом, нека исцрпљујућа болест од које није било лека. Свакако је на свој лични захтев отпуштен из службе, али до Дубровника су морали да га пренесу, вероватно са Душановим одобрењем, пошто је он доскора био дворски лекар. Са самртничке постеље успео је да издиктира своју последњу вољу. Почетак тестамента оставља дирљив утисак на читаоца. Он врло прецизно наводи основне биографске податке: титулу, име, звање, град и област (анконитанска марка) из које потиче: „magister Antonius medicus de Montiflore Marchie Anconitane“. У моменту диктирања тестаментa он се налази у кревету (in lecto) тела исцрпљеног болешћу (infirmus corpore), али без обзира на то (nichillominus), он је још увек доброг и здравог менталног стања (bona et sana mente mee), односно свестан и оријентисан, очуваног сећања и говора (atque memoria et recte locutionis existens)⁸¹. Сравнио је све материјалне рачуне, набројао дугове, своје и туђе.

Оставио је новац за зидање једне болнице (pro incipiendum unum hospitalle)⁸² у родном месту. Сав новац који је зарадио за три и по године службовања у владаревој пратњи требало је да

⁸¹ Динић, *Крстати грошеви*, 109

⁸² *Исто*, 109

се утроши на зидаре и ни на шта друго. Он помиње само зидање, не и опремање болнице или плату особља. Зграду треба на неком земљишту подизати, а пошто се плац изричито не помиње може значити да је већ био обезбеђен. Не помињу се димензије зграде, ни планови за њу. Вероватно је већ све било договорено, преко пријатеља, пре свега апотекара Пауличича, који се најчешће спомиње у тестаменту, или родбине и свештеника Бенедикта. Сама зграда без опреме и особља не значи много. Очигледно је те трошкове требало да сноси неко други, можда чланови породице. Могао је да се ослони на рођаке Франческа и Јакобучија које помиње у тестаменту и са којима је, свакако, морао да се дописује око овог амбициозног пројекта. Види се да је сестра Франческа изразила жељу да иде у манастир, те ако остане у тој намери он јој оставља новац у религиозне сврхе⁸³. Да ли је и Антонијева болница требала да буде при том манастиру у који је Франческа требала да иде, не види се јасно из тестаментa.

Када знамо Антонијеву намеру да подигне болницу у родном граду, постаје јасније зашто је захтевао да му се плата исплаћује у млетачкој валути. То није било толико због тога што је новац Прејасне републике био познат и раширен, нити због великих трошкова и бриге владара за сопствено здравље. У питању је био лакши пренос новца у Венецију, а није занемарљив разлог да је Антоније могао много лакше да прорачуна трошкове зидања. На овом месту долази до изражаја практичност магистра Антонија.

На основу свега изложеног видимо да је сам владар то морао одобрити и наложити такву исплату свом ризничару Николи Бући. Дакле, српски владар је, како претпостављамо, био упознат са Антонијевим намерама да зида болницу у својој отаџбини из које је проистицала логична жеља да прима плату у млетачкој валути. Као могућност се намеће мисао да је Антоније имао жељу да се упозна са радом и функционисањем српских болница. У том случају он је допуштење, свакако, тражио од краља Душана, који је као актуелни владар био покровитељ свих постојећих болница при немањићким задужбинама, почев од оних првих, у Хиландару и Студеници, до оних последњих сазиданих, у Цариграду и Дечанима. Мада не постоје писани извори, Антоније је

⁸³ Исто, 109

имао могућност да обиђе болнице које су се налазиле у границама Србије – Студеницу и Дечане. Посебно треба истаћи Дечане, које је започео Стефан Дечански (1330) и у које је Душан несеквично и континуирано улагао, о чему сведоче дечанске фреске (око 1350). Могао је да чује и владарево мишљење о томе. Ту је још увек био архиепископ Данило Пећки, не само као сведок, него и као активни учесник подизања дечанског манастира и болнице⁸⁴. Данило Пећки је писао о цариградској болници и организацији у оквиру *Житија краља Милутина*.

Магистар Антоније је имао прилике да види и саслуша људе са искуством око подизања и финансирања болнице. У томе је могао да има и сугестије Николе Буће, јер је део трошкова финансирања за болнице чији је покровитељ владар ишао и из дворске ризнице⁸⁵. Остаје отворено питање, уколико је наша хипотеза тачна, колико је Антоније могао од свега што је видео у болницама немањићке Србије да примени у нацрту своје замишљене болнице.

Један занимљив детаљ из тестаментa допуњује хуманистички лик нашег лекара. Имао је у Србији (in Slavonia), поред сандука са књигама и нешто личних ствари, једног јахаћег коња у свом власништву са пратећом опремом. Од те опреме, он изричито наводи да је седло било добро, а пар бисага мале вредности⁸⁶. Он је дакле од почетка штедео за болницу и није се расипао. Судећи по томе Антоније је био човек идеала. Зарађен новац је наменио добробити других – његових болесних сународника. За ову хуману идеју нашао је разумевања и на српском двору, па је о његовом тешко зарађеном новцу бринуо Никола Бућа.

Тек ова одредба тестаментa о подизању болнице у родном граду сведочи да га на путовање у Србију, њему земљу аркадијских простора, није водио толико авантуризам, колико надахњујући идеали о лечењу становника родног града – рођака и комшија.

⁸⁴ Живи сведок подизања Дечана био је и епископ призренски Арсеније, који је поменут у дечанским повељама, али не знамо да ли су се магистар и Антоније упознали. Пошто је епископ поменут као један од сведока, чак као први сведок у *Првој стонској повељи*, могуће је да је тада био виталан и да се очекивало да ће активно утицати на спровођење одредаба ове повеље. Није познато колико је још поживео после издавања ове повеље.

⁸⁵ Кораћ, *Новчани дарови* ..., 5–6

⁸⁶ Динић, *Крстати грошеви*, 109. Оклоп се не помиње, што би вероватно значило да се раздужио са њим, пре напуштања дворске службе.

Тој идеји посветио је свој кратак живот. Можда још једном треба размислити о томе да ли је стигао да се упозна и поразговара са архиепископом Данилом. Занимљива личност свог времена, Данило Пећи је успео да иновира српску средњовековну књижевност и да уведе у житије опис једне болнице и њене организације, истина у далеком Цариграду. Своје идеје Данило је писмено изложио у *Житију краља Милутина* и Антоније је морао да их прочита (или да му их неко преведе). То би се могло очекивати од лекара који је имао план да изгради једну болницу и, наравно, обезбеди њено што боље функционисање. Колико је визионарски Антонијев план успео и да ли је нешто од његових искустава уграђено у остварење засад је тешко рећи. Антоније је, можда, као и сваки човек са идејом, пред смрт причао о плановима за своју болницу, али ће проћи још десет година (1343) до почетка изградње Душанове задужбине и уз њу болнице. Никад нећемо знати да ли је нека од Антонијевих идеја нашла своје место у плановима за подизање болнице при манастиру светих Арханђела, код Призрена.

Пошто је пребацивање средстава у Монтефлоре морало да се обавља преко града Светог Влаха, тестамент је заведен у самом Дубровнику. Мада се у литератури наводи да је „тестамент Душановог лекара Антонија де Монтефлора сачињен 22. јануара 1337. године“, у објављеном тестаменту помиње се датум 4. дан месеца децембра (*die quarto intrante mensis decembris*) 1336, као датум када је састављен у присуству славне и моћне господе⁸⁷. За веродостојност тестаamenta и његово извршење јамчили су кнез и петоро судија. Кнез је био Јакоб Градонико, а судије су такође биле из угледних градских породица: Марин Матије Менчетић, Јуније Ђорђић, Добре Соркочевих (*de Sorgo*), Јуније Вукашиновић и Фелиције Матије Фелицио (*de Felliçio*). Задњом реченицом забрањује се ма каква измена овог тестаmenta⁸⁸.

Одредбе тестаmenta указују на то да је Антоније издејствовао отпуст из службе и повукао се у Дубровник, где је регулисао питање своје заоставштине. Можда је намеравао да се врати у родни крај, али времена више није било. Последња воља једног

⁸⁷ Ферјанчић, Ђирковић, *Стефан Душан*, 79, Ђирковић, *О састанцима* .. 211. Тачан датум у: Динић, *Крстати грошеви*, 111

⁸⁸ *исто*, 109 – 110

лекара је забележена, а за извршиоца тестаментa одређен је већ помињани Франциско Пауличиније, апотекар из Монтефлоре и становник Дубровника. Генерални конзул Дубровчана у Србији је овлашћен да поступа по тестаменту као да је Антоније лично присутан.

Датум 22. јануар 1337. године је датум завођења тестаментa у званичну нотарску књигу. Тестамент је у књигу унео нотар дубровачке општине Поне де Стамбети, који се на тој дужности помиње у периоду 1318. – 1341. године⁸⁹. Наравно, тестамент је заведен у званичне књиге дубровачке општине после Антонијеве смрти. То би значило да је магистар Антоније умро који дан пре 22. јануара 1337. године. Доступни подаци не дају неки наговештај где би Антоније могао бити сахрањен, сем ако није на гробљу дубровачке цркве св. Маргарите коју је даривао. На маргини тестаментa било је дописано, па прецртано: *factum* („извршено“), што говори да су одредбе тестаментa спроведене у дело⁹⁰. То би значило да су све ствари послате у Венецију, као и да је неке драгоцености Пауличиније лично из својих руку предао у руке магистрове омиљене сестре Францеске (*quod mitatur per manum Paulucii in manibus Francische sororis mee*), које ће она приложити за покој његове душе (*pro anima mea*) како је то тестаментном завештано⁹¹.

Тиме је завршено једно значајно поглавље српске медицине далеких времена, у којем је лекар Антоније де Монтефлоре дошао у Србију, не просто да заради новац или да доживи авантуру, него да припреми и спроведе један племенит план у дело – план о зидању болнице у родном крају. Не сумњамо у то да је магистар Антоније обратио пажњу на наше средњовековне болнице и њихово устројство, али колико му је то помогло у реализацији његове замисли на тлу Монтефлореа, остаје енигма за нас. Не би требало занемарити могућност да би истраживања у италијанским архивама донела неке нове одговоре на питања из Антонијеве биографије о реализацији његове смеле замисли о подизању болнице, на темељу искустава стечених у дотадашњој лекарској пракси.

⁸⁹ Ристо Ковијанић, *Вито Которанин ...*, стр. 195

⁹⁰ Динић, *Крстати грошеви*, 111

⁹¹ *исто*, 109

